

Vooral aan het einde van het boek snijdt de auteur een aantal van de discussiepunten uit de bezettingsgeschiedschrijving aan. Hij probeert dat genuanceerd te doen en maakt daarbij interessante opmerkingen. Toch is hij in deze passages wat minder op dreef en vooral minder helder dan in zijn vlot lopende relaas van de gebeurtenissen. Niet erg helder acht ik bijvoorbeeld zijn concluderende alinea's over het vraagstuk van continuïteit en verandering. Hij begint die passage met te stel len, 'dat de Tweede Wereldoorlog een waterscheiding vormt in de verhouding tussen sport (en lichamelijke opvoeding) en overheid' (340). Maar hij eindigt met: 'Zoals ook uit het onderstaande moge blijken organiseerde de reguliere sport zich na de bezetting voor een belangrijk deel op dezelfde wijze als ze voor de oorlog had gedaan—aanzetten tot vernieuwing smoorden in de kiem' (341). Een dergelijke (ogenschijnlijke?) tegenstelling meen ik te zien in de volgende zin: 'Van het begin van de bezetting werd door de Nederlanders duidelijk onderscheid gemaakt tussen de 'goeden' en 'fouten' [deden *de* Nederlanders dat nu werkelijk vanaf het begin?; ik zou daar de bewijsvoering nog wel eens van willen zien J.C.H.B.] — de meeste Nederlanders waren evenwel 'goed' noch 'fout' en kwamen doorgaans ook niet in een positie om hiertussen expliciet een keuze te maken' (354).

Aan de waarde van het boek als geheel doet dit echter nauwelijks afbreuk. Het is te hopen dat Swijtink en/of anderen nog verdere bijdragen zullen leveren op dit boeiende en belangrijke terrein van de sportbeoefening (en de lichamelijke opvoeding, die er wat bekaaid afkomt vergelijkenderwijs) tijdens de bezettingstijd, want er zijn nog vele aanvullende vragen te stellen, die de auteur in dit boek niet meer kon behandelen. Zelf zou ik bijvoorbeeld graag meer weten hoe dat nu precies ging met de feitelijk sportbeoefening vooral naar mate de tijd vorderde. Ik leer van Swijtink dat Fanny Blankers-Koen in 1943 en 1944 vijf wereldrecords (deels in *yards* gemeten!) verbeterde (117 en 348). Hoe ging dat eigenlijk met de internationale communicatie over wereldrecords in 1944? Al even intrigerend is het landskampioenschap dat de als linkse verzetshaard bekend staande Volewijckers in 1944 behaalde door in de beslissende wedstrijd tegen VUC de befaamde Bertus de Harder uit te schakelen met twee mud aardappelen (372, noot 20). Een heel ander chapter is de betekenis die de vorming van eenheidsbonden per tak van sport, die na de bevrijding gehandhaafd bleven, uit verzuilingsoogpunt had zolang de afzonderlijke clubs nog in zeer groten getale RK, PC of 'neutraal' bleven (sportbeoefening op sociaal-democratische basis was altijd zeer beperkt van omvang).

Kortom: dit boek is niet alleen als zodanig zeer de moeite waard, het is ook een aansporing tot verdere studie. Aan de slag!

J. C. H. Blom

M. van den Wijngaert, *Nood breekt wet. Economische collaboratie of accommodatie. Het beleid van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting (1940-1944)* (Tielt: Lannoo, 1990, 172 blz., ISBN 90 209 1863 X).

De Belgische historici hebben reeds vroeg een bijzondere wetenschappelijke belangstelling getoond voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog. Met het oog op de stimulering van het onderzoek op dit gebied hebben ze zelfs een 'Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog' te Brussel opgericht. Aanvankelijk hadden de historici vooral aandacht voor de militaire en politieke aspecten van het oorlogsgebeuren: de studie van de economische collaboratie ontbrak volledig. Die tijd is gelukkig voorbij. Sinds het einde van de jaren zeventig is de aandacht voor het bijzondere vraagstuk van de oorlogsgeschiedenis aanzienlijk toegenomen. Het boek over Alexandre Galopin, dat hier ter bespreking voorligt, is er een recente illustratie van.

Galopin, gouverneur van de Société Générale, en twee andere vooraanstaande figuren van de

Belgische bankwereld, ontvingen op 15 mei 1940 een vertrouwensopdracht van de Belgische regering om het land economisch door de bezetting heen te loodsen. Op grond daarvan werkte het comité-Galopin, uitgebreid met enkele andere prominenten van het bedrijfsleven, een politiek uit van voortgezette industriële activiteit. In feite kwam die politiek tegemoet aan de eisen van de bezetter, en kon zodoende, volgens de geldende wetgeving, als een vorm van economische collaboratie worden beschouwd. Het comité meende dat een dergelijke interpretatie onjuist was en gebruikte hiertoe het argument van de noodzaak. De Belgische voedselproductie vertoonde een aanzienlijk deficit zodat het land noodzakelijkerwijze op invoer was aangewezen. Invoer vanuit overzee was onmogelijk, daar Engeland niet bereid was een uitzondering te maken, zelfs niet om humanitaire redenen, op de blokkade van het continent. De invoer moest derhalve worden verkregen vanuit Duitsland of vanuit landen onder Duitse controle. Die invoer was slechts mogelijk indien België door een grootschalige uitvoer van industriële producten naar Duitsland voldoende tegoeden kon genereren. Het comité vulde het argument van de noodzaak aan met nog andere argumenten: de accommodatiepolitiek zou de deportatie van Belgische arbeiders naar Duitsland tegenhouden en die in ieder geval afremmen; hij zou het Belgische industriële patrimonium vrijwaren en aldus een spoedig economisch herstel na de oorlog mogelijk maken. Uit informele contacten bleek dat de Belgische regering in ballingschap te Londen de accommodatiepolitiek van het comité-Galopin aanvankelijk goedkeurde. Wanneer het echter duidelijk werd dat de Duitse voedselcompensaties ver ten achter bleven op de toenemende uitvoer van Belgische fabrikaten naar Duitsland en wanneer de Duitsers vanaf 1942 bovendien een systematische deportatie van Belgische arbeiders begonnen te organiseren, trok de regering haar informele steun in en meende ze de accommodatiepolitiek toch als een vorm van economische collaboratie te moeten brandmerken. Het comité-Galopin was niet bereid, als gevolg hiervan, zijn koers te wijzigen en handhaafde zijn politiek als die van het minste kwaad. Wel werd de argumentatie aan de zich wijzigende omstandigheden aangepast. Er werd steeds meer nadruk gelegd op de vrijwaring van de industriële infrastructuur met het oog op een spoedig economisch herstel na de bevrijding van het land. De toenemende divergentie tussen de opvattingen van het comité en de regering leidde tot een ernstig conflict, dat in 1945 door de naoorlogse rechtspraak en door de regering-Achiel van Acker in het voordeel van het comité-Galopin werd beslecht.

De auteur heeft de papieren-Galopin grondig onderzocht en geeft op grond daarvan een helder overzicht van het ontstaan en de latere ontwikkeling van de Galopin-doctrine. Slechts enkele randbemerkingen in dit verband: de contacten met de Belgische administratie, de zogenaamde regering *ad interim* in de schoot van het comité van de secretarissen-generaal, de contacten met de Duitse *Militärverwaltung*, die met de kerkelijke overheid en die met de Belgische regering in ballingschap te Londen, komen wel geregeld ter sprake, maar verdienden ons inziens een meer diepgaand onderzoek. Ook de pogingen van de Duitsers om participaties te verwerven in Belgische bedrijven of ze volledig over te nemen hadden meer aandacht moeten krijgen omdat ze ongetwijfeld een invloed op de houding van het comité-Galopin hebben uitgeoefend. Ten slotte hadden de opvattingen van Galopin en van het comité over de sociaal-economische en monetaire maatregelen, die na de bevrijding van het land moesten getroffen worden, uitvoeriger uitgediept kunnen worden (het comité was ongetwijfeld op de hoogte van wat erop de Nationale Bank en aan de Universiteit te Leuven in zake monetaire politiek werd voorbereid, en werd door Leon Bekaert ongetwijfeld ingelicht over de geheime onderhandelingen tussen werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers met betrekking tot het afsluiten van een sociaal pakt). Een laatste opmerking betreffende de vorm: het boek is in een vlotte en verzorgde taal geschreven, wel storen enkele herhalingen. In zijn geheel genomen mag het boek als een nuttige zij het wat

oppervlakkige bijdrage tot de economische geschiedenis van de tweede wereldoorlog worden beschouwd.

Herman van der Wee

M. Veenstra, H. Vleesenbeek, *Waakzaam aan de Waterweg. De kamer van koophandel en fabrieken voor Rotterdam en de beneden-Maas 1945-1990* (Grote reeks XLIII; Rotterdam: Stichting Historische Publicaties Roterodamum, 1990, 326 blz., f52,50, ISBN 90 70874 16 4).

De Rotterdamse kamer van koophandel bezit een respectabele traditie van geschiedschrijving. In 1928 verscheen een eerste deel over de jaren 1803-1928, uiterlijk een statig werk maar naar de inhoud een levendige geschiedenis, samengesteld — naar verluide — door het secretariaat van de Kamer. In feite was het geschreven door W. F. Lichtenauer en G. E. van Walsum die zich later tot grote Rotterdammers zouden ontplooiën. J. Verseput vervolgde de geschiedschrijving tot 1953 en thans hebben de jonge bedrijfs sociologe Marieke Veenstra (1962) en de ervaren hoogleraar Vleesenbeek (1940), directeur van het Centrum voor bedrijfs geschiedenis, het werk voortgezet en in bovenstaande publikatie vorm gegeven. Het jubileum als aanleiding is losgelaten. In het algemeen maar in het bijzonder voor het door de oorlog zozeer getroffen Rotterdam lag het voor de hand de periode aan te vangen in 1945 en daarmee het boek van Verseput ietwat te overlappen.

Alles bijeen treffen we thans in drie delen bijna 200 jaar geschiedenis van de Rotterdamse kamer van koophandel en economische geschiedenis van Rotterdam aan. Evenals bij de Kamer zelf valt de continuïteit in haar geschiedschrijving op. Er bestaan natuurlijk verschillen in toon en stijl tussen de voorafgaande en huidige auteurs, maar de optiek en de nuchtere benadering stemmen in de drie delen overeen. Gedenkboeken in de zin van zelfverheffende getuigenissen waren zij al nimmer. De wetenschappelijkheid stond steeds voorop en het is niet moeilijk als een oorzaak hiervan de aanwezigheid van de Economische Hogeschool, later Erasmus Universiteit, aan te wijzen. Nauwe banden waren er van oudsher tussen deze en de Kamer. Dit werk van Veenstra en Vleesenbeek formaliseert de relatie zelfs: de totstandkoming vloeide voort uit een opdracht aan het Centrum voor bedrijfs geschiedenis, een aan de Erasmus Universiteit verbonden onderzoeksinstituut. Een begeleidingscommissie completeerde het geheel. De emeritus van de Erasmus H. W. Lambers had daarin zitting. Aan diens originele geest ontsproot de geslaagde titel van het boek.

Dit is werk uit één stuk, ook in die zin dat we niet vernemen welke arbeidsverdeling de auteurs hebben toegepast. Na een korte schets van de voorgeschiedenis van de Rotterdamse Kamer vanaf de oprichting in 1803 tot 1945 delen Veenstra en Vleesenbeek hun periode in drie delen in: 1945-1960, wederopbouw en groei, 1960-1975, groei en selectiviteit, en 1975-1990, stagnatie en groei. De opzet is bijzonder systematisch. Ieder deel bevat een algemeen hoofdstuk over de economische problematiek en wat daarmee verder verbonden was en vervolgens een hoofdstuk over de werkzaamheid van de Kamer hierin. Sterk didactisch is ook de herhaling van inleiding en samenvatting van ieder hoofdstuk. Het doet welhaast aan een leerboek denken maar bezit het voordeel van een grote helderheid. Wie het boek heeft gelezen, kent het. Er is geen woord te veel in (lijkt het) en het gaat ook in de stijl zo ver dat men de indruk krijgt dat het door één auteur is geschreven. Dat zal wel het geheim van het Centrum voor bedrijfs geschiedenis zijn.

De gekozen opzet heeft het voordeel van de herkenning in de afwisseling van de typisch Rotterdamse noodzaak tot wederopbouw en economische groei in de jaren 1945-1960, de voortzetting van de groei en het verdwijnen van de consensus daaromtrent in de periode tot 1975, inclusief het streven naar economische regionalisatie, en ten slotte de stagnatie sedert de